

VILNIAUS UNIVERSITETO SCHOLA SAPIEHANA IR JOS KŪRĖJAS KAZIMIERAS LEONAS SAPIEGA

Jevgenij Machovenko

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros profesorius
socialinių mokslų daktaras (HP)
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: jevgenij.machovenko@tf.vu.lt

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto akademinėi bendruomenei inicijavus idėją susigrąžinti istorinį Fakulteto pavadinimą – Sapiegos mokykla (*Schola Sapiehana*), norėtume dar kartą prisiminti XVII a. įvykius ir žmogų, kuriuo vardu didžiuojamės. Vargu ar reikia pristatyti skaitytojams LDK pakanclerį Kazimierą Leoną Sapiegą – vienas iš žymiausių mecenatų Lietuvos istorijoje, jis išsiskiria net kitų garsiosios Sapiegų giminės, davusios Lietuvai daugiau kaip 50 aukštųjų pareigūnų, politikų ir karvedžių, narių fone. Čia pamėginsime nušviesti tik mažą dalį jo darbo, nuveikto Lietuvos labui, ir pagerbsime jo nuopelnus steigiant seniausią ir ilgą laiką buvusią vienintelę Lietuvoje aukštąją teisininkų mokyklą.

Jėzuitų valdomoje Vilniaus akademijoje (universitete) Teisės fakulteto steigimą inicijavo ir įgyvendino LDK politinio elito atstovai. Broliai Vilniaus vyskupas (1616–1630) Eustachijus Valavičius (apie 1572–1630) ir Žemaičių seniūnas (1619–1636) Jeronimas Valavičius (apie 1573–1636) po ilgų sunkių derybų 1622 m. išgavę Jėzuitų ordino vadovybės sankciją, tačiau net to-

kiems įtakingiems ir atkakliems veikėjams pritrūko jėgų misijai užbaigti. Jiems mirus, darbą energingai tęsė LDK pakancleris Kazimieras Leonas Sapiega (1609–1656).

Jėzuitas Fabricijus Banfis, 1641–1642 m. atlikęs Lietuvos jėzuitų provincijos vizitaciją, 1642 m. birželio 14 d. iš Dancigo rašė į Romą (laiško originalas saugomas jėzuitų archyve Romoje, o turinys detaliai atpasakotas P. Rabikausko ir L. Pechniko), kad lankė Vilniaus akademijoje dirbančius jėzuitus ir ten sužinojo apie K. L. Sapiegos dar prieš keletą metų išsakytą norą Vilniaus akademijoje įsteigti kanonų ir civilinės teisės fakultetą. Specialiai atvykusiam aptarti šį reikalą F. Banfiui K. L. Sapiega pažadėjo skirti 30 000 aukšinių, iš kurių gaunamo pelno būtų galima išmokėti profesoriams algas, ir dar 15 000 aukšinių, už kuriuos būtų nupirtas žemės sklypas ir jame pastatyti naujo fakulteto rūmai su auditorijomis ir iškilmingų aktų sale [4, p. 276–277]. K. L. Sapiegos iniciatyvos paruošė dirvą naujai didžiojo kunigaikščio privilegijai, būtinai steigiant 1579 m. balandžio 1 d. privilegijoje nenu-

matytus fakultetus, priimti. Anot P. Rabi-kausko, kuriam visiškai pritaria ir L. Pechnikas, „iš popiežiaus naujo patvirtinimo nereikėjo, nes, kaip matėme, Grigaliaus XIII privilegijoje [1579 m. spalio 29 d. bulėje – J. M.] nebuvo įrašytas draudimas atidaryti ir šiuos du fakultetus“ [3, s. 157; 4, p. 282].

Nemenkinant valdovo privilegijos reikšmės steigiant Teisės fakultetą – didysis kunigaikštis čia buvo reikalingas kaip palaikanti ir spaudžianti institucija ir sėkmingai atliko šį vaidmenį – konstatuotina, kad praktiniu požiūriu daug svarbesnės buvo fundacinio K. L. Sapiegos rašto – galutinio jo susitarimo su jėzuitais – sąlygos. 1642 m. birželio 14 d. laiške F. Banfis detaliai išdėstė jo su provincijolu J. Jamielkovskiu ir su Lietuvos jėzuitų provincijos patarėjais J. Gruževskiu, M. Šmelingu ir A. Klingeriu nustatytas sąlygas, kurios buvo siūlomos fundatoriui K. L. Sapiegai: „1. Jo Prakilnybė [K. L. Sapiega] teliepia nupirkti reikiamą žemės sklypą, kad jo lėšomis būtų galima pastatyti dvi paskaitų sales ir vieną salę iškilmingiems aktams ir **visa tai pavadinti jo vardu**. [Iš tikrųjų vėliau teisės fakultetas buvo vadinamas „**Schola Sapieżana**“]. 2. Jis teparūpina abiejų teisės skyrių [kanonų ir civilinės teisės] profesoriams patogias gyventi patalpas. 3. Jis tenustato būdą, kaip patogiau, iš anksto ir visais laikais būtų galima išmokėti minėtiems profesoriams metinę algą, kad, mirus Jo Prakilnybei, profesorių atlyginimo reikalas neišpainiotų į visokių sunkumus ir trukdymus arba net pats abiejų teisės fakultetas, laikui bėgant, visai nesužlugtų. 4. Kol bus gyvas Jo Prakilnybė, jis drauge su tuometiniu kolegijos ir universiteto rektorium teturi teisę paskirti ir atleisti anksčiau minėtus profesorius. Tą

pačią teisę turės ir Jo Prakilnybės pirmagimis sūnus – jei Dievo gerumas, kaip visi to linkime, jį duos – kol bus gyvas. 5. Po Jo Prakilnybės fundatoriaus arba jo pirmagimio sūnaus mirties toji profesorių skyrimo ir atleidimo teisė tepereina Prakilniausiems ir Garbingiausiems Vilniaus vyskupams, tuo metu valdantiems vyskupiją, priklausydama drauge ir Akademijos rektoriui. Jei kada nors vyskupui ir rektoriui nepavyktų susitarti dėl vieno asmens, tuomet rektorius turi pasiūlyti kelis asmenis, iš kurių vyskupas vieną išrinktų. 6. Nė vienam, kas jis bebūtų, norinčiam klausyti kanonų ir civilinės teisės paskaitų, negalima be rektoriaus žinios išrašyti jų klausytojais arba įsimatrikuliuoti į universiteto studentus. 7. Visa abiejų teisės fakulteto profesorių ir studentų tvarkomoji ir baudžiamoji valdžia priklausys Akademijos rektoriui, lygiai taip, kaip ji taikoma visiems šio universiteto profesoriams ir studentams“ [4, p. 282–283].

Pasak F. Banfio, fundatorius raštu sutiko su visomis jam pasiūlytomis sąlygomis ir pavadė jėzuitams rasti būdą įgyvendinti trečiąją sąlygą, t. y. kaip mokėti atlyginimą profesoriams [4, p. 283]. K. L. Sapiega skubino jėzuitus (kitoje laiško dalyje F. Banfis pripažįsta, kad fundatorius labai nori įsteigti Teisės fakultetą ir, trokšdamas, kad tai nedelsiant įvyktų, jau įteikęs kelis tūkstančius auksinų, kurie dabar yra Akademijos rektoriaus žinioje [4, p. 282]), o šie tuo metu dar nebuvo apsisprendę dėl algų mokėjimo profesoriams ir rimtai baiminosi reformacijos idėjų plėtimo steigiamame fakultete. Savo universitetuose patys dėstydami teologiją ir filosofiją, teisei ir medicinai dėstyti jėzuitai kvietė pasauliečius. Kai kuriuose jėzuitų valdomuose Europos universitetuose teisės ir medicinos profe-

sūros ir studentijos gretose iš tikrųjų plito reformacijos idėjos. Pavyzdžiui, antrojoje XVI a. pusėje konfliktas tarp jėzuitų ir pasauliečių Pont-à-Mousson akademijoje atvedė prie šios mokyklos skilimo, kai jos Teisės fakulteto dekanas profesorius Pjeras Greguaras pamėgino išsilaisvinti iš jėzuitų priklausomybės ir atsisakė paklusti jėzuito rektorius valdžiai. Konfliktas buvo sunikiai sureguliuotas popiežiaus ir Ordino vadovybės.

Tik sutvarkius šiuos ir kitus organizacinius ir finansinius dalykus bei kiek sumalšimus Jėzuitų ordino konfliktą su Vilniaus vyskupija ir ideologinio dvasinio personalo nepaklusnumo baimę, 1644 m. į Vilnių atvyko du pirmieji teisės profesoriai pasauliečiai, atkviešti iš Ingolštato universiteto Bavarijoje – Simonas Dilgeris (civilinės teisės žinovas, tapęs pirmuoju Teisės fakulteto dekanu) ir Jonas Jurgis Šaueris (kanonų teisės specialistas, 1650 m. dokumentuose minimas ir kaip fakulteto dekanas [5, p. 34]). Netrukus¹ iš Padujos universiteto Italijoje atvyko trečias pasaulietis profesorius Aronas Aleksandras Olizaravijus², kanonų teisės specialistas, žymus tos epochos politinių mokslų atstovas, kurį labiausiai išgarsino Dancige 1651 m. išleistas jo veikalas „Apie politinę žmonių sąjungą“³. Šiems profesoriams atvykus, prasidėjo Sapiegos mokyklos veikla, studijos, mokslo tiriamasis darbas ir mokslo laipsnių teikimas joje.

Sėkmingą Sapiegos mokyklos darbą pertraukė Rusijos kariuomenės ir kazokų

būrių įsiveržimas. 1655 m. rugpjūčio 8 d. šie užėmė Vilnių. Studentai ir dėstytojai išsibėgijo arba pasitraukė į Rytprūsius, o 17 dienų degusiame Vilniuje greičiausiai sudegė visa tų laikų Sapiegos mokyklos dokumentacija. Neišliko net fundacijos akto, apie kurį galima spręsti iš F. Banfio laiško ir K. L. Sapiegos testamento, sudaryto Varšuvoje 1655 m. liepos 30 d.⁴

Ir vėl K. L. Sapiega atėjo pagalbon Mokyklai. Jo testamente pažymėta, kad testatorius prieš kurį laiką įteikė Vilniaus akademijos rektoriui 12 500 auksinų, skirtų keturiems teisės profesoriams išlaikyti, taip pat išpareigojo įmokėti dar 25 000 auksinų, skirtų dviejų profesorių pasauliečių namams pastatyti ir apskritai Mokyklai išlaikyti. Negalėdamas tuojau įmokėti šios sumos, K. L. Sapiega perdavė jėzuitams naudotis savo nekilnojamąjį turtą – Počajevičių dvarą Oršos pavieta (jėzuitai įkainojo dvarą daugiau kaip 30 000 auksinų). Pagaliau testatorius užrašė Vilniaus akademijai šį dvarą ir ryšium su tuo prašė Akademijos rektorių gražinti testamentą vykdytojams jo anksčiau duotą 25 000 auksinų išpareigojimo raštą.

Testamentu Vilniaus akademijai taip pat buvo dovanota išskirtinė Sapiegų giminės knygų kolekcija (apie 3000 knygų, tarp kurių buvo ir teisės tematikos knygų), ir mūsų dienomis žinoma visuomenei tuo pačiu *Bibliotheca Sapiehana* vardu. Dalį šios kolekcijos buvo galima išvysti K. L. Sapiegos 400-osioms gimimo metinėms skirtoje parodoje „*Frustra vivit, qui nemini prodest* – Veltui gyvena tas, kas niekam nenaudingas“ (VU bibliotekos P. Smuglevičiaus salėje 2009 m. vasario–gegužės mėn.).

Vykdam testamentą 1666 m. Vilniaus akademijai buvo perduotas minėtas turtas,

¹ Pasak P. Rabikausko, 1645 m. ar 1646 m.

² V. Raudeliūno duomenimis, šis atvyko taip pat iš Ingolštato kartu su dviem minėtais profesoriais, prieš pat atvykimą į Vilnių gavęs Ingolštato universitete abiejų teisių daktaro laipsnį. 1644 m. rugsėjo 22 d. po surengtų jam sutikimo iškilmių Vilniaus universitete įvyko jo inauguracinė paskaita [6, p. 51].

³ Yra paskelbtas jo vertimas į lietuvių kalbą [2].

⁴ Testamentas publikuotas knygoje [7, s. 245–259].

ir jau 1667 m. jėzuitų pranešime parašyta: „Civilinės teisės mokykla, įsteigta **Garbingiausiojo Kazimiero Leono Sapiegos** [paryškinta mūsų – J. M.], priešų invazijos metu netekusi savo pajamų, šiais metais, pradėjus nuosavybei šiek tiek atsigauti ir gera linkme vystytis, vėl atidaryta, kurią lanko ganėtinai studentų skaičius“ [4, p. 290–291].

K. L. Sapiegai teko laimė matyti, kad jo triūsais organizuotoje Mokykloje buvo dėstomi ir puoselėjami jo garsaus tėvo – Leono Sapiegos (1557–1633) – LDK didžiojo kanclerio (1589–1623 m.), Vilniaus vaivados (nuo 1623 m.), LDK didžiojo etmono (nuo 1625 m.) ir kt., pirmojo 1588 m. Lietuvos Statuto leidėjo, idealai. „...Užtat teisyne yra sudarytas, kad galin-gas ir turtuolis nesavavaliautų, nes, kaip yra pasakęs Ciceronas, teisės vergai esame dėl to, kad galėtume naudotis laisve... Tad visų teisyne pasaulyje paskirtis ir prigimtis yra ir turi būti tokia, kad bet kieno geras vardas, sveikata ir turtas būtų nepaliečiami, ir kad niekas jokio nuostolio nepatirtų. Tokia tad ir yra mūsų laisvė, kuria mes tarp kitų krikščioniškų tautų didžiuojamės, kad valdovo, kuris pagal savo valią, o ne pagal mūsų teises viešpatautų, neturime... (L. Sapiega)“ [1, p. 229]. K. L. Sapiega davė Lietuvai tai, ko ji tikrai stokojo – profesionalių teisininkų kalvę, ir XVII a. vidurio Lietuvai jau netiko frazė, kuria

Henrikas Visneris, galbūt truputį supaprastinęs, labai taikliai apibūdino XVI a. situaciją: „Jei Karūna [Lenkija – J. M.] turėjo teisininkų, tai Lietuva – teisė.“ [8, s. 44]

Išvados

LDK politinio elito išpuoselėta teisės studijų jėzuitų valdomame Vilniaus universitete idėja buvo įgyvendinta pirmiausia LDK pakancelerio Kazimiero Leono Sapiegos dėka. Jo neišsenkanti energija, atkaklumas ir dosnumas įveikė rimtas politines, organizacines ir finansines kliūtis. K. L. Sapiegos susitarimas su jėzuitais sudarė palankias sąlygas 1641 m. spalio 11 d. steigimo privilegijai išleisti, sukūrė tvirtą Teisės fakulteto veiklos norminę bazę ir autonomijos teises garantijas. Jo padovanotas nekilnojamas turtas, didžiulė knygų kolekcija (*Bibliotheca Sapiehana*), gausios piniginės aukos užtikrino ilgalaikį mokslo ir studijų finansavimą ir ekonominę nepriklausomybę. Lemiamą K. L. Sapiegos vaidmenį steigiant ir palaikant Fakultetą pripažino jo amžininkai, Jėzuitų ordino vadovai, suteikę Teisės fakultetui *Schola Sapiehana* vardą, kuriuo jis buvo žinomas visuomenėje. Jiems pritaria Vilniaus universiteto istorijos tyrėjai, taip pat tokie garsūs kaip jėzuitai L. Piechnikas ir P. Rabikauskas. K. L. Sapiegos nuopelnai Lietuvos teisės mokslui ir mokymui yra žymūs ir nekvestionuojami.

LITERATŪRA

1. *Lietuvos filosofinė mintis*. Chrestomatija. Sudarė ir parengė G. Mikelaitis. Vilnius: Aidai, 1996.
2. OLIZARAVIJUS, A. A. *De politica hominum societate*. Vilnius, 2003.
3. PIECHNIK, L. *Dzieje Akademii Wileńskiej*. Tom II. Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655. Kraków, 1983.
4. RABIKAUSKAS, P. *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*. Sudarė L. Jovaiša. Vilnius: Aidai, 2002.
5. RAUDELIŪNAS, V. Įžymieji senojo Vilniaus universiteto teisininkai. Iš *Socialistinė teisė*, 1979, nr. 3, p. 32–37.

6. RAUDELIŪNAS, V. Teisės mokslų laipsniai senajame Vilniaus universitete. Iš *Socialistinė teisė*, 1978, nr. 2, p. 48–53.
7. *Sapiehowie. Materjały historyczno-genealogiczne i majątkowe*. II. Petersburg, 1891.
8. WISNER, H. *Litwa: Dzieje państwa i parodu*. Warszawa, 1999.

Įteikta 2012 m. sausio 6 d.

Priimta publikuoti 2012 m. sausio 12 d.

**KAZIMIERAS LEONAS SAPIEGA
(CASIMIRUS LEO SAPIEHA, 1609–1656)**

Lietuvos pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos
portretas iš Lietuvos dailės muziejaus rinkinių⁵

⁵ Paimta iš Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų Rūmai tinklalapyje įdėto informacinio pranešimo apie vykusią parodą „Giminę įmžino portretuose“: <http://www.google.lt/imgres?q=kazimiero+leono+sapiegos+portretas&hl=lt&sa=X&biw=1024&bih=687&tbn=isch&prmd=imvns&tbnid=35w40iy1A4PJeM:&imgrefurl=http://www.valdovurumai.lt/aktualijos/parodos-krokuvoje-ir-vilniuje->

[pades-geriau-pazinti-iskilias-ldk-asmenybes&docid=g2im8p8zsBgLsM&imgurl=http://media.valdovurumai.lt/images/da1dc2600ee64f1c9e0a6396b8b962c4_lg.jpg&w=463&h=640&ei=9MD0TtX2NseQ4gTfuLyNCA&zoom=1&iact=hc&vpx=100&vpy=125&dur=232&hovh=264&hovw=191&tx=96&ty=130&sig=103276561330980013546&page=1&tbnh=159&tbnw=114&start=0&ndsp=17&ved=1t:429,r:0,s:0](http://www.valdovurumai.lt/aktualijos/parodos-krokuvoje-ir-vilniuje-pades-geriau-pazinti-iskilias-ldk-asmenybes&docid=g2im8p8zsBgLsM&imgurl=http://media.valdovurumai.lt/images/da1dc2600ee64f1c9e0a6396b8b962c4_lg.jpg&w=463&h=640&ei=9MD0TtX2NseQ4gTfuLyNCA&zoom=1&iact=hc&vpx=100&vpy=125&dur=232&hovh=264&hovw=191&tx=96&ty=130&sig=103276561330980013546&page=1&tbnh=159&tbnw=114&start=0&ndsp=17&ved=1t:429,r:0,s:0)